

**FILOZOFICKÁ TERMINOLÓGIA KORUNY KRÁĽOVSTVA
RABÍNA ŠLOMO BEN GABIROLA**

MÁRIA MIČANINOVÁ, Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ, Košice

MIČANINOVÁ, M.: Philosophical Terminology in Rabbi Solomon Ben Gabirol's
Royal Crown

FILOZOFIA 63, 2008, No 5, p. 427

The paper deals with the philosophical terminology of the poem *Royal Crown* by the Jewish neo-Platonist Solomon ben Judah Gabirol (1022 – 1057). In the poem the influence of philosophy and science on Jewish liturgical poetry is reflected. The analysis of the poem leads the author to the conclusion, that it represents the synthetic character of Ibn Gabirol's reasoning. It requires a special approach, which the author refers to as „synthetic analysis“.

Keywords: Multiculturalism – Jewish Medieval philosophy – Neo-Platonism – Synthetic reasoning – History of science

1. Multikultúrne zázemie Ibn Gabirolovej filozofie. Jeden z najvýznamnejších stredovekých básnikov moslimského Španielska Šlomo ben Jehuda ibn Gabirol je dodnes oslavovaný nielen ako básnik, ale aj ako filozof. Sarah Pessin ho označuje spolu s Izákom Izraelim pre ich zakorenenosť v arabskej textovej tradícii za arabských novoplatonikov [1]. Obidvaja boli Židia, ktorí svojím myslením dokazujú hĺbku vplyvu islamskej kultúry na židovské stredoveké myslenie. Tento vplyv viedol v krajinách, v ktorých dominoval islam, k vzniku judeo-arabskej kultúry,¹ ktorej zlatý vek sa čiastočne zhoduje so zlatou érou intelektuálneho rozvoja v islame (8. – 12. st.); ([2], 104 – 121). Svoj podiel má na ňom aj Ibn Gabirol, ktorého nielen liturgická, ale aj svetská poézia a popri nich aj jeho novoplatónska filozofia sa dodnes považujú za vrchol vo svojej oblasti.

Vo všetkých Ibn Gabirolových dielach sa prejavuje multikultúrny základ židovského novoplatonizmu,² podmienený stopami vplyvu obrovského, občas veľmi rôznorodého materiálu ([3], 57). Ak by som ho mala len vymenovať, začala by som arabským prekladom *Aristotelovej teológie*,³ pokračovala arabským prekladom *Liber de causis* (*Kalam fi*

¹ Bola to kultúra s dominantným postavením arabčiny. Postupné nahradzovanie aramejštiny na územiach Palestíny, Sýrie a v Babylónii arabčinou viedlo medzi Židmi k upevneniu jej postavenia ako literárneho média. Podrobnejšie pozri v BLAU, J.: *The Emergence and Linguistic Background of Judeo-Arabic*. 3d edition, Jerusalem, Ben Zvi Institute for the Study of Jewish Communities in the East 1999, pp. 21 – 22.

² Novoplatonikom bol aj jeho predchodca Izák Izraeli (2. pol. 9. a zač. 10. stor.), trochu mladší Bachja ibn Pakuda (koniec 11. a zač. 12. stor.), Jozef ben Jakob ibn Cadik (12. stor.), Abrahám bar Chija (1. pol. 12. stor.) a Abrahám ibn Ezra (12. stor.) aj kritik aristotelovského racionalizmu Juda Halevi (koniec 11. a prvá pol. 12. stor.). Ich spoločným znakom je to, že sa ich novoplatonizmus z veľkej časti zakladal na spisoch Plotina a Prokla, ktoré boli upravené a doplnené prvkami z islamskej náboženskej tradície a niektorými aristotelovskými ideami, ako to konštatuje napr. C. Sirat vo svojej práci *A History of Jewish Philosophy of the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press 1985, p. 57

³ Arabský preklad *Aristotelovej teológie* sa objavuje v Bagdade na začiatku 9. st. Ako uvádza de Libera ([10], 87 – 90), skladá sa z troch častí: z *Prológu*, z *Hláv otázok* a z *Plotinových Eneád IV. – VI.*

mahd al-chajr) [4], pseudo-empedoklovskou *Knihou o piatich substanciach* ([5], 78 – 165), encyklopedickým dielom *Listy Bratov čistoty*⁴ (obsahujú informácie o názoroch Ptolemaia a Galena) a dielami al-Kindího, al-Fárábího a Ibn Sínu ([6], xxxix). K tomu treba ešte dodať, že vyjadrujú túžbu po Bohu a lásku k nemu Ibn Gabirol inovatívne zaviedol do židovskej liturgickej poézie sufijské motívy.⁵ Ilustruje to jeho najvýznamnejší náboženský hymnus *Koruna kráľovstva*,⁶ ktorý bol spolu s časťou Ibn Gabirolovej náboženskej poézie zaradený do židovskej liturgie tak sefardských, ako aj aškenázskych Židov).

Iné jeho dielo, *Prameň života* [7], v latinčine približne päťstostránkový traktát, svojím univerzálnym charakterom prekročil rámec židovského myslenia⁷ a vyvolal búrlivú polemiku medzi kresťanskými mysliteľmi [8]. Aj preto zohral podstatnú úlohu pri uvedení tých prostriedkov do stredovekej filozofie, „ktoré formovali všeobecnú ontológiu (*scientia omnium secundum quod sunt*, veda o súcne ako súcne) a teológiu (*scientia de essentia prima*, veda o prvej esencii), onto-teológiu „modernistov“; rovnako však pokračoval, ale v inom – aristotelovskejšom – zmysle, v základnej intuícii Izáka Izraeliho, započal výslovnú konfrontáciu medzi svetom Knihy a svetom helenizmu“ ([9], 19). Dvojicu spomínaných Ibn Gabirolových diel dopĺňa tretie, etické dielo *Zlepšenie morálnych vlastností*.

Všetky tri sa od seba na prvý pohľad žánrovo výrazne líšia. *Koruna kráľovstva* je nielen náboženský hymnus, ale vďaka novoplatónskemu základu je to aj filozofická poézia, v ktorej Ibn Gabirol predviedol umenie subtílného spájania náboženských a filozofických ideí s Ptolemaiovou kozmológiou a židovskou mystikou. *Prameň života* je zrelou, i keď údajne nedokončenou⁸ novoplatónskou metafyzickou rozpravou v piatich častiach s prvkami aristotelizmu. Svojím obsahom dokazuje, že proces formovania stredovekej židovskej filozofie, ktorý začal Saadia Gaonom (882 – 942), dosiahol svoj vrchol vo filozofii Ibn Gabirola. *Zlepšenie morálnych vlastností* je v porovnaní s *Prameňom života*

Existujú rôzne arabské rukopisy tzv. *Aristotelovej teológie*, ktorú zasvätené a podrobne analyzuje F. W. Zimmermann v práci *The Origins of the So-called Theology of Aristotle*. In: *Pseudo-Aristotle in the Middle Ages*, ed. by J. Kraye, W. F. Ryan, C. B. Schmitt. London: The Warburg Institute, University of London 1986, pp. 110 – 239. Jej hebrejský preklad, až na niekoľko citátov, sa stratil. O vzťahu arabskej a hebrejskej verzie *Aristotelovej teológie* odporúčam prečítať rovnako zasvätenú analýzu Paul B. Fentona *The Arabic and Hebrew Theology*, publikovanú v uvedenej práci *Pseudo-Aristotle in the Middle Ages*.

⁴ Podľa I. Husíka [7] z nej čerpal nielen Ibn Gabirol, ale aj Bachja ibn Pakuda, Ibn Cadík, Judah Halevi, Moses a Abrahám Ibn Ezra.

⁵ Konštatujú to viacerí autori. Za všetkých uvádzam aspoň R. P. Scheindlina, ktorý sa touto témou zaoberá vo svojej práci *The Gazelle, Medieval Hebrew Poems on God, Israel and the Soul*. New York 1991, ako aj D. Lobel v knihe *A Sufi-Jewish Dialogue: Philosophy and Mysticism in Bahya ibn Paquda's Duties of the Heart*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press 2007. Z ligvistického aspektu o arabských motívoch (básne o víne, ľúbostná poézia, poetické opisy prírody a opisy vojny) v hebrejskej poézii andalúzskeho židovstva podáva veľmi dobrý prehľad A. Schippers v práci *Spanish Hebrew Poetry and the Arabic Literary Tradition*. Leiden – New York – Köln: E. J. Brill 1993.

⁶ Existuje už jej prvý slovenský preklad.

⁷ O Ibn Gabirolovom vplyve na jeho židovských nasledovníkov možno hovoriť napríklad v prípade diela Bachju ibn Pakudu, zvlášť na jeho *Povinnosti srdca*. Podrobne ho analyzuje D. Lobel [10]. Vplyvom Ibn Gabirola na Jozefa ben Jakoba ibn Cadíka sa zaoberá M. Doctor [11].

⁸ Ako to tvrdí Alain de Libera [12] na s. 208.

krátka rozprava, rozdelená na päť častí (podľa počtu našich zmyslov), ktorá odhaľuje pôvod našich charakterových vlastností a nálad a prináša návod, ako ich zlepšiť. Pri písaní tejto práce sa Ibn Gabirol opierať aj o aristotelovské trojdelenie duše a o stredovekú medicínu.

Vo všetkých troch dielach Ibn Gabirol, hoci rôznym spôsobom, rozvíja tie isté témy: túžbu po Bohu, po poznaní jeho diela a – pokiaľ ide o samotného človeka – po vlastnom zdokonalení. Svoje špecifické vyjadrenie našli tieto motívy v *Korune kráľovstva*, ktorá je skvelou ukážkou úrovne židovskej liturgickej poézie (širat ha-kodeš) a jej otvorenosti filozofii a stredovekej vede. Jej terminológia bude predmetom nasledujúcej analýzy.

2. Filozofická terminológia *Koruny kráľovstva*. Ibn Gabirol je síce oslavovaným židovským novoplatonikom, ale v prvom rade bol náboženským mysliteľom. Dokazuje to náboženská terminológia *Koruny kráľovstva*, ktorá je bohatá tak, ako je bohatá židovská náboženská tradícia. A je tak bohatá, ako môže byť bohatý jazyk rabína, ktorým bol Ibn Gabirol. Preto neprekvapuje, že vo svojich liturgických básňach používal Ibn Gabirol výlučne hebrejčinu inšpirovanú Bibliou. Dokázal ju citlivo spojiť s opismi atribútov Boha, vesmíru a vzťahu Boha a človeka, tvoriacich obsah troch častí *Koruny kráľovstva* [13].

Po otvorení básne (p'ťicha) nasledujú tri, resp. ak budeme považovať za samostatnú časť aj záver básne, tak štyri tematicky odlišné časti básne. Prvá časť⁹ je naplnená anaforicným opakovaním „Tebe patrí...“, ktoré je obsahom prvej strofy, končiacej veršom z Biblie (je to typická črta *Koruny kráľovstva*). Anafora zostáva aj v ďalších strofách prvej časti, napísaných rýmovanou prózou, účinným prostriedkom na stručné a razantné vyjadrenie základných atribútov Boha.¹⁰ „Si jeden, prvý z každého počtu a základ každej stavby... Si jeden a vtisnúť Ťa do hraníc a do zákona je nad môj rozum...“ ([13], 17). Slovmi „Si a nedosiahne Ťa to, čo môže ucho počuť a oko vidieť... Si a bol si kôr, než bol čas, si a sídlíš bez miesta...“ opisuje neopísateľnú existenciu Boha. Jeho večnosť je zasa obsahom veršov „Žiješ, ale nie od istého a vedomého času. Žiješ, ale nie ako človek, ktorý sa podobá dychu a na ktorého konci sú mole a červy...“ ([13], 19). Aby nebolo pochyb o vzťahu atribútov Boha k jeho podstate, Ibn Gabirol dodáva: „Si Boh a nie je rozdiel medzi Tvojou božskosťou, a Tvojou jednotou, Tvojím prabytím a spôsobom bytia, pretože aj tajomstvo je len jedno, a keď sa zmenia mená, ide všetko na jedno miesto“ ([13], 21). K trom základným atribútom Boha Ibn Gabirol ešte pridáva ďalší, božiu múdrosť, ktorej dáva priestor vo verši „Si múdry a múdrosť je prameň života, z Teba vyviera.

⁹ J. Schlanger sa o nej vyjadril ako o vrcholnom diele „sapienciálnej“ poézie, v ktorom „Ibn Gabirolovo majstrovské ovládanie hebrejčiny a dokonalé poznanie biblických textov priam uchváti. Báseň pozostáva zo štyridsiatich spevov nerovnakej dĺžky, ktoré sú rozdelené do troch častí. Prvá je akoby teológiou a básnik v nej ospevuje božie atribúty: jednotu, existenciu, večnosť, veľkosť, moc, krásu, nadvládu a tvorivú múdrosť“ ([14], 12). Do slovenčiny preložila Z. Malinovská-Šalomonová.

¹⁰ K tomu Diana Lobel dodáva: „Bachja, podobne ako Ibn Gabirol, prijal argument Sa'adiu, že hoci sú pomenovania týchto troch atribútov rôzne, v božskej podstate predstavujú jednotu. Tak Ibn Gabirol, ako aj Bachja však Sa'adiove atribúty menia z formulácie „živý, všemocný a vševedúci“ na formuláciu „jediný, večný a existujúci“. To je v podstate jediný prameň okrem Bachju, kde som našla presne túto druhú skupinu atribútov predstavenú spolu ako triádu. Z chronologického hľadiska je najpravdepodobnejšie, že Bachja čítal *Keter Malkhut* a nechal sa inšpirovať Ibn Gabirolovou filozofickou formuláciou“ ([10], 7). Do slovenčiny preložila S. Janigová.

V porovnaní s Tvojou múdrosťou je každý človek nemúdry. Si múdry, pôvod každého pôvodu...“ ([13], 23). A pokračujúc slovami: „Si múdry a zo svojej múdrosti si dal múdrosť vôli, ktorá bola pripravená, tak ako robotník a majster, vydolovať bytie z ničoho tak, ako sa z oka ťahá svetlo, ako sa bez vedra čerpá z prameňa“ ([13], 23) venuje sa aj ďalšej kľúčovej téme stredovekej metafyziky – aktu božieho stvorenia. Jej kľúčové termíny „Boh“, „Múdrosť“ a „Vôľa“ tu nachádzame definované v duchu negatívnej teológie, ktorá vyhovuje biblickej predstave nepoznateľného Boha. Možno Ho spoznať len opismi toho a komparáciou s tým, čo On stvoril, t. j. so svetom a s človekom. Spolu s atribútmi Boha vytvárajú Ibn Gabirolovu novoplatónsku metafyziku vyjadrenú básnickým metaforickým jazykom.

V druhej časti *Koruny kráľovstva* Ibn Gabirol v duchu stredovekého chápania kozmológie ako odvetvia metafyziky, ktoré sa zaoberá materiálnou prírodou – pokračuje v oslave božieho stvorenia a usporiadania vesmíru. V nej Ptolemaiov geocentrizmus (začína stvorením Zeme, po ktorom nasledujú sféry stálic; nad nimi sa vyníma ďalšia sféra, zvieratník so svojimi súhvezdiami) kombinuje so skrytými narážkami na text Biblie. Napríklad verše „A tieto štyri základy majú jeden základ a ich prameň je jeden. Z neho vychádzajú, z neho sa obnovujú a rozdeľujú na štyri počiatky“ (Gn 2) možno považovať za narážku na riekou vytekajúcu z raja (Gn 2). A pokračuje narážkami na židovskú mystickú tradíciu *ma'ase merkava* opisom božieho trónu a Jeho prítomnosti (šechina) uprostred neho, ktoré majú svoj základ vo vízii proroka Ezechiela. (Ez 1).¹¹ Je to časť, v ktorej pred nami defiluje básnickými prostriedkami sformulovaná kozmológia čerpajúca ako z Biblie, tak aj z Ptolemaia.

Potom, čo Ibn Gabirol v druhej časti básne „vystúpil“ zo Zeme až po boží trón, k miestu pre duše spravodlivých, sústreďuje sa na ľudskú dušu,¹² ktorej Boh odovzdal ducha múdrosti. Takto obohatenú ju dal telu, „aby ho oživila, učila ho a ukázala mu cestu, ako ho zachrániť pred skazenosťou“ ([14], 53). Ibn Gabirol nezabúda ani na zmysly, ktoré človek tiež dostal od Boha ako nástroje na konanie: Má nimi vidieť božie znamenia, počuť jeho hrozby, myslieť, aby pochopil okraj Jeho tajomstiev, a jazyk, aby hovoril o Jeho moci ([13], 55).

---

¹¹ Porovnávaníu Ibn Gabirolovho mysticizmu s mysticizmom kabalistickým sa venuje pozornosť od čias S. Munka (19. stor.) a jeho prelomového štúdia diel Ibn Gabirola. Ako konštatuje A. Gluck, „medzi vedcami existuje tendencia stotožniť Ibn Gabirola s mysticizmom a kabalou. Často sa napríklad tvrdilo, že niektoré časti jeho básní boli asi písané v stave extázy. Jozef Dan tvrdí, že medzi jeho myslením, Sefer jecirou a hejchalot literatúrou existuje istý vzťah. Niektoré z týchto predpokladov sa zdajú možné, a iné úplne nereálne. Jochanan Wijnhoven preštudoval veľa takejto literatúry a dospel k záveru, že Ibn Gabirol bol mystikom, ale nie kabalistického typu. Podľa môjho názoru má pravdu a je nešťastím, že jeho článok sa širšie necituje. Jeden z hlavných problémov má do činenia s tendenciou kategorizovať mysliteľov orientovaných buď mysticky, alebo racionalisticky, hoci tento stereotyp má svoje pozitívne stránky. Moše Idel napríklad ukázal, že kabala, ktorá sa rozvinula v Taliansku, bola oveľa viac ovplyvnená filozofiou, než kabala v Otomanskej ríši. Ďalej, tak kabala, ako aj stredoveká židovská filozofia môžu byť často ezoterické, ale nie vždy obsahujú mystické prvky.“ In: *The Kingly Crown/Keter Malkhut by Solomon Ibn Gabirol*. Transl. introd. and notes by B. Lewis, additional introd. and commentary by A. L. Gluck. Notre Dame: University of Notre Dame Press 2003, pp. 30 – 31.

¹² O motíve ľudskej duše v diele Ibn Gabirola napísala Adena Tannenbaum zaujímavú prácu pod názvom *The Contemplative Soul, Hebrew Poetry and Philosophical Theory in Medieval Spain*. Leiden – Boston – Köln: Brill 2002, kde sa okrem Ibn Gabirola zaoberá týmto motívom u Mosesa ibn Ezru, Abraháma ibn Ezru, Judu Haleviho a Judu Alcharizího.

Tým si pripravil cestu k tretej – lyrickej – časti svojej básne. Všetky jej strofy začínajú rovnako: „Elohaj!“. Po tomto oslovení nasleduje prúd sebaspytovania a odhaľovania vlastných hriechov pred Bohom. Silnú sugestívnosť dosiahol Ibn Gabirol použitím prvej osoby v jednotnom čísle, v ktorej je napísaná celá táto časť. Verše „Kto som a čo je môj život, čo moja sila, čo moja spravodlivosť? Môj život nie je hoden ničoho, kým som tu, a ešte menej bude hoden po smrti“ ([13], 59) dosiahli za posledných tisíc rokov vždy spoľahlivo svoj cieľ: Človek sa zastaví a začne o sebe rozmýšľať, sám sebe pripravíac hlboký zážitok.

Ibn Gabirol svoju oslavu Boha v *Korune kráľovstva* dokázal sformulovať slovami, ktoré – i keď čerpajú z biblických veršov – neobsahujú v sebe nič, čo by bolo typicky a výlučne židovské; ale ani typicky plotinovské, lebo na rozdiel od Plotina nepripúšťa možnosť splynúť s Bohom prostredníctvom nášho intelektu, keď píše: „Hospodine, kto prenikne do Tvojho základu, do toho, že si nad sféru rozumu vyzdvihol trón, kde je skrytý Tvoj príbytok a nádhera? Tam je tajomstvo a základ a až potiaľ siaha rozum a tu sa zastaví“ ([13], 49). Ak sa späťne pozriem na obsah druhej a prvej časti *Koruny kráľovstva*, môžem len súhlasiť s I. Levinom, že „filozofické idey a vedecké názory v prvých dvoch častiach, rozšírené v moslimskom svete, prekročili hranice náboženstiev. Ich vplyv žiari vo všetkých častiach tohto diela ako celku a posilňuje jeho univerzálny charakter“ ([15], 28).

V druhej časti *Koruny kráľovstva* Ibn Gabirol prezentoval svoje vedomosti zo stredovekej astrológie a astronómie. Čerpal ich z arabských prekladov Ptolemaiových diel a z *Listov Bratov čistoty*. Podľa I. Levina ([15], 58) Arabi poznali skrátenú arabskú verziu Ptolemaiovho *Almagestu*, určenú pre širokú verejnosť, a je možné, že niečo podobné poznal aj Ibn Gabirol. Nevylučuje ani to, že poznal aj priame pramene, keďže sa v Zaragoze pohyboval v intelektuálnych kruhoch. Dokazujú to údaje o veľkosti planét, o čase ich obehu okolo Zeme; všetko presne v duchu Ptolemaiovho geocentrizmu. A dokazuje to aj zavedenie deviatej sféry v *Korune kráľovstva*, ktorá sa v Ptolemaiovej geocentrickej sústave nenachádza a ktorú uvádzali arabské pramene. „Krúti sa okolo všetkých sfér so stvoreniami v nich zavretými a usmerňuje vo svojej dráhe všetky nebeské hviezdy a ich dráhy z východu na západ...“ ([13], 45)

3. Záver. Na obsahu kľúčových termínov *Koruny kráľovstva* možno študovať proces Ibn Gabirolovho syntetického spracovania vzájomných vplyvov židovského náboženstva, novoplatónskej filozofie a stredovekej vedy, ktorú absorboval cez jej arabské preklady. Jej prejavom sa stala novoplatónska interpretácia biblického opisu Boha a stvorenia, ktorá vytvára filozofický aspekt *Koruny kráľovstva*.¹³ Na druhej strane možno sledovať v Ibn Gabirolovej syntetickej práci prekonanie nebezpečenstva eklektického spracovania spomínaných prvkov do nesúrodého celku, a to nielen v *Korune kráľovstva*, ale aj v jeho ďalšom diele *Prameň života*. Výsledkom je dielo, ktorého analýza otvára cestu k pochopeniu originality židovského mysliteľa a jeho významu v dejinách filozofie.

---

¹³ Vplyv filozofickej interpretácie veršov *Genesis* sa prejavuje na začiatku druhej časti básne, začínajúcej slovami „Kto bude hovoriť o Tvojej moci, o tom, že si Zemeguľu rozdelil na dve polovice, na súš a vodu?“ ([13], 27).

LITERATÚRA

- [1] PESSIN, S.: Jewish Neoplatonism: Being above Being and Divine Emanation in Solomon ibn Gabirol and Isaac Israeli. In: *The Cambridge Companion to Medieval Jewish Philosophy*. Ed. By Daniel H. Frank and Oliver Leaman. Cambridge: Cambridge University Press 2003.
- [2] QADIR, C. A.: *Philosophy and Science in the Islamic World*. London: Croom Helm 1988, kapitola „Science in the Golden Period of Islam“.
- [3] SIRAT, C.: *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press 1985.
- [4] GUTAS, D.: *Greek Thought, Arabic Culture*. London: Routledge 1998, reprinted 1999.
- [5] KAUFMAN, D.: The Pseudo-Empedocles as a Source of Salomon Ibn Gabirol. In: Kaufman, D.: *Mahqarim be-sifrut ha'ivrit shel yemei ha-binayim*. Jerusalem 1992.
- [6] HUSIK, I.: *History of mediaeval Philosophy*. New York: Meridian Books and Jewish Publication Society Edition, 2d printing 1959.
- [7] AVENCEBROLIS *Fons vitae / ex arabico in latinum translatus ab Iohanne Hispane et Dominico Gundissalino; ex codicibus Parisinis, Amploniano, Columbino primum edidit Clemens Baeumker, Munster i. W.: Aschendorff 1892 – 1895*. Autorom moderného hebrejského prekladu je J. Bluvstein. Vyšiel pod názvom רפס רוקמ רפס יברל המלש ןב הריבג ןב (Sefer Mekor chajjim leravi Slomo ben Gvirol). Vyšiel v Tel Avive v roku 1949.
- [8] GUTTMANN, J.: *Die Scholastik des Dreizehnten Jahrhunderts in ihren Beziehungen zum Judenthum und zur Jüdischen Literatur*. Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag 1970.
- [9] DE LIBERA, A.: *Středověká filosofie*. Praha: Oikoymenth 2001.
- [10] LOBEL, D.: *A Sufi-Jewish Dialogue: Philosophy and Mysticism in Bahya ibn Paquda's Duties of the Heart*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press 2007.
- [11] DOCTOR, M.: *Die Philosophie des Josef (ibn) Zaddik*. Münster: Druck und Verlag der Aschendorffschen Buchhandlung 1895.
- [12] DE LIBERA, A.: *Stredoveká filozofia*. Prel. M. Kanovský. Bratislava: Archa 1994.
- [13] *Koruna kráľovstva rabína Šlomo ben Gabirola*. Knižná dielňa AVE vo vydavateľstve Michala Vaška v Prešove 2003.
- [14] SCHLANGER, J.: *La philosophie de Salomon ibn Gabirol*. Leiden: E. J. Brill 1968.
- [15] LEVIN, I.: *Keter malchut leravi Šlomo ben Gvirol*. Tel – Aviv 2005.

---

doc. PhDr. Mária Mičaninová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
Petzvalova 4
040 11 Košice – Staré Mesto
SR
e-mail: maria.micaninova@upjs.sk